

Inaugurat la 30 iulie 1971 în urma unor ample lucrări de restaurare, hanul ridicat de bogatul și influentul negustor și om politic Emanuel Mirzaian bei¹ constituie unul din monumentele reprezentative ale Bucureștilor. Literatura de specialitate a atribuit aproape în exclusivitate acest edificiu începutului de veac XIX. Astfel G. I. Ionescu-Gion consideră că hanul a fost clădit după căderea lui Selim al III-lea, adică pe la 1808². Asupra acestei date se va opri și George Potra în două din lucrările sale, cea din 1943 reprezentând o valoroasă contribuție la istoria hanurilor bucureștene³. Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București i-a permis cercetătorului N. Stoicescu să semnaleze posibilitatea existenței a două etape de construcție, lucrările din 1808 reprezentând o reconstrucție a unor clădiri mai vechi⁴. Autorul își baza această ipoteză pe însemnările lui Ioan sin Dobre privind marele incendiu din 23 august 1804, în timpul căruia au ars „două poduri pă gîrlă, unu la Poarta din Sus, altul al lui Manuc, cu hanu lui Manuc: și încă un pod ce merge peste gîrlă la casele ispravnicului de ungureni, în dreapta hanului lui Manuc...”⁵. În lucrările de sinteză care au văzut lumina tiparului în ultimele două decenii, data de 1808 este preluată fără nici o rezervă⁶. O notă aparte se degajă dintr-un studiu consacrat istoriei bisericii Curtea Veche, apărut în 1968. Autorul analizează constituirea terenului ctitoriei lui Mircea Ciobanul în lumina hrisovului de parcelare a Curții Vechi, emis la 25 ianuarie 1798, oprindu-se asupra listei embaticarilor. Din preambulul acestui tabel rezultă că el a fost întocmit inițial în 1809 pe baza însemnărilor condicilor vechi din 1 aprilie 1806 și „din multe foi”. La rubrica paharnicului Manuc este consemnată suma de 8 lei pentru că acesta posedă „două prăvălii împreunate înăuntrul în zidirea hanului și le are cumpărate de la văduva lui Anton Hio — peste drum de pușcărie”⁷. Embaticul este destul de modest avînd în vedere că pe aceeași listă apare un Dobra cojocar cu 26 lei, Ilie Hergeliu cu 13 lei ș.a. Pe baza acestui document I. N. Dăvărescu consideră că Hanul Manuc a fost construit în 1806⁸. Dacă lucrurile stau așa înseamnă că în decursul a opt ani terenul acesta, ce ocupă colțul de sud-est al Curții Vechi⁹, a cunoscut patru proprietari. Primul, atestat în 1799 este Saigi Nicolae¹⁰, apoi în 1804 un negustor Mărgărit¹¹, scurt timp după acesta trebuie să-l fi stăpinit Anton Hio și apoi văduva sa de la care l-a cumpărat Manuc.

Amenajarea unui edificiu de proporțiile Hanului Manuc, chiar de către un mare negustor ca Emanuel Mirzaian, nu era o chestiune prea ușoară, mai ales în conjunctura evenimentelor ce s-au succedat în primele decenii ale sec. al XIX-lea¹². Războiul ruso-turc izbucnit în 1806, în cursul

căruia orașul București a fost ocupat de câteva ori de trupe străine, era departe de a crea un cadru propice unor lucrări de construcții de o asemenea amploare. Mai mult decît atît, se cunoaște faptul că în ultimele luni ale anului 1806 bucureștenii au fost salvați de jafurile trupelor otomane de către Manuc care a depus însemnate eforturi materiale pe lângă demnitarul Înaltei Porți¹³. Deci la acea dată interesele lui Manuc în București erau evidente și ele depășeau, probabil, simplul sentiment de filantropie. Hanul trebuie să fi fost amenajat mai degrabă între 1804–1806, scurt răstimp de relativă liniște la București. În felul acesta și-ar găsi justificarea atît însemnările lui Ioan Dobrescu din mahalaua Bătiștei cît și notările vechii condici a embaticarilor bisericii Curții domnești din 1806–1809.

În cursul anului 1953 Șantierul arheologic București a organizat în incinta Hanului Manuc primele săpături arheologice. A fost trasat un șanț, orientat N–S, lung de 9 m, care a permis stabilirea stratigrafiei pînă la adîncimea de 4,30 m¹⁴. Fiind o săpătură de sondaj nu s-au putut extinde investigațiile nici asupra monumentului și nici a întregii suprafețe a curții interioare. De altfel, la acea dată, se aflau în atenția cercetătorilor, cu precădere, vestigiile Curții Vechi. Faptul rezultă în mod evident din concluziile ce încheie studiul rezultatelor arheologice din anii 1953–1954, unde se subliniază că viitoarele cercetări din jurul bisericii Curtea Veche și a fostului han Manuc vor da posibilitatea formulării unor ipoteze „mai sigure cu privire la geneza orașului și a primei curți domnești din București”¹⁵.

În luna august 1967, Consiliul popular al municipiului București a hotărît reluarea studiilor din zona Curtea Veche, primele obiective fiind hrubele Curții Vechi, păstrate în str. Soarelui și Hanul Manuc. Un colectiv larg de arheologi, istorici, arhitecți, ingineri¹⁶ au început cercetările și proiectarea hanului, valorificîndu-se atît știrile scrise cît și situațiile descoperite pe teren.

Cercetările arheologice au afectat în primul rînd curtea interioară, mult înălțată datorită cantității imense de moloz provenit în special de la demolarea sălii Dacia. Primul șanț a fost orientat E–V și a străbătut curtea pe axul longitudinal, permițînd astfel completarea cunoașterii situației stratigrafice. În funcție de vestigiile semnalate săpăturile s-au extins atît în incintă cît și în pivnițe sau pe străzile învecinate, numărul șanțurilor deschise fiind de 28. Secțiunile din incintă au urmărit precizarea foișoarelor de pe laturile de nord și sud, stabilirea nivelului de călcare în secolul al XIX-lea, semnalarea eventualelor construcții anterioare lucrărilor comandate de Manuc și completarea cunoștințelor privind evoluția acestui teren timp de mai multe secole. Deoarece s-a semnalat o mai mare densitate a vestigiilor în jumătatea de est a curții, aici au fost trasate și cele mai multe din șanțurile din incintă (S. I, II, III, IV, V, VI).

Cît privește pivnițele, atenția a fost reținută îndeosebi de latura nordică a hanului, unde aproape toate șanțurile trasate au avut orientarea N–S, corespunzînd atît pantei terenului cît și planului construcției. Mai puțin a fost studiată latura de sud, întrucît ea se prezintă mult modificată în urma unor repetate reparații din sec. XIX–XX. La exterior au fost deschise, în general, cîte două șanțuri pe

¹ H. Dj. Siruni, *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey, „prince de Moldavie”* în „Balcania”, VI (1943), p. 65.

² G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 493.

³ George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1941, p. 26. Idem, *Hanurile bucureștene*, București, 1943, p. 32.

⁴ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 102.

⁵ Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)* în „S.A.I.”, vol. VIII (1966), București, p. 321.

⁶ *Istoria orașului București*, Muzeul de istorie a orașului București, 1965, p. 149, nota 1.

⁷ Pr. Ioan N. Dăvărescu, *Noi contribuții la cunoașterea trecutului fostei biserici domnești Curtea Veche din București, actuala biserică Sfîntul Anton*, în „Glasul Bisericii”, XXVII (1968), nr. 1–2, p. 141.

⁸ Ibidem.

⁹ Panait I. Panait, *Evoluția perimetrului Curții Vechi în lumina descoperirilor arheologice (sec. XVI–XVIII)*, în „București, Materiale de istorie și muzeografie”, București, VIII, 1971, p. 84.

¹⁰ I. Ionașcu, *Un plan inedit al Curții Vechi din 1799*, în „R.I.R.”, vol. XIII (1943), I, p. 63.

¹¹ Ibidem, p. 63, nota 5.

¹² Panait I. Panait, *Aspecte din lupta maselor populare bucureștene împotriva regimului turco-fanariot*, București, 1962, p. 55–57.

¹³ H. Dj. Siruni, *Op. cit.*, în „Balcania”, VI (1943), p. 65.

¹⁴ D. V. Rosetti, *Săpăturile arheologice din sectorul Curtea Veche*, în „București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953”, Ed. Acad. 1954, p. 257.

¹⁵ D. V. Rosetti, *Curtea Veche*, în „Bucureștii de odinioară”, Ed. de Stat, 1959, p. 155.

¹⁶ Printre persoanele care și-au adus o valoroasă contribuție la cercetarea și restaurarea Hanului Manuc cităm pe: arh. C. Joja, M. Cantilli, A. Ștefănescu, P. Petrescu, arh. Șt. Popovici. Un sprijin prețios de specialitate au acordat membrii Comisiei de avizare a Direcției monumentelor istorice din care au făcut parte arhitecții: R. Bordenache, P. Miculescu, H. Teodoru, Gr. Ionescu și L. Vasilescu.

fiecare latură, urmărindu-se însă și lucrările edilitar-urbanistice care au afectat străzile 30 Decembrie, Căldărari și Halelor. S-au săpat astfel cca. 300 mp, distribuiți pe întreaga zonă ocupată de monument.

Cercetările arheologice coroborate cu cele arhitectonice au dovedit că hanul Manuc nu este o construcție unitară. El a fost amenajat pe un teren ocupat deja de două clădiri ce formează latura de nord a hanului¹⁷, de zidurile de incintă, din sec. XVII–XVIII, ale Curții domnești, precum și de case de tirgoveți din sec. XVII–XVIII.

Astfel, depășindu-se cu mult stricta verificare a datelor scrise sau precizarea urmelor unor părți ale monumentului, dispărute de-a lungul anilor, s-au obținut rezultate de o reală valoare privind cunoașterea Curții domnești. Elementul esențial constă în dovedirea faptului că Manuc nu a cumpărat la începutul sec. al XIX-lea un teren gol. El a beneficiat din capul locului de două clădiri, pe care le-au semnalat la 1790 și 1791 în planurile lor atât Purcel cât și Ernst¹⁸. Cea de vest este o casă patulateră, denumită de noi casa domnească, cealaltă, aflată vizavi de fosta Piață de Flori, fiind mult prelungită și având pe latura de sud probabil un foișor, element adesea întâlnit la clădirile mai importante ale Bucureștilor din sec. XVII–XVIII. Având în vedere unele documente de la sfârșitul sec. al XVIII-lea această a doua clădire o numim corpul slujitorilor. Celor două case, meșterii din secolul al XIX-lea le vor adăuga laturile de vest, sud și est ale hanului comandat de marele negustor.

Toate secțiunile deschise în incintă au dovedit că o bună parte din terenul respectiv este smuls albiei riului Dimbovița prin depuneri masive și repetate de moloz, resturi de la grajdurile domnești, pământ purtat de la locuri pe care se înălțau noi clădiri etc. Operația de extindere a Curții spre sud a fost constantă începând cu secolul al XVI-lea până târziu în secolul al XVIII-lea¹⁹. Stratigrafia terenului cercetat se prezintă ca o suprapunere de numeroase straturi de pământ, moloz, resturi menajere. Astfel, în șanțul I s-a constatat că până la – 1,25 m se afla un strat compact de moloz provenit de la zidurile sălii Dacia, năruite în 1935. Păstrarea acestui moloz impusese chiar amenajarea pe toate cele patru laturi a unor curți engleze care permiteau accesul la subsoluri. Acest strat a fost complet îndepărtat în urma restaurării recente. Urma apoi o depunere de pământ cenușiu amestecat cu pietriș și cărămizi înguste. Din el porneau gropile unor varnițe care indicau faptul că reprezintă o etapă de construcție sau de refacere a edificiului. O monedă rusească emisă în 1828, descoperită în acest strat, tinde a atribui nivelul respectiv etapei de reparații survenite după marele cutremur din 1838. Până la – 1,62 m s-a depus un pământ maroniu cu multe oase de vite, în special bovine, bucăți de lemn putrezite, paie, cărămizi. În unele porțiuni s-au găsit chiar gropi cu multe oase, ceea ce indică prezența în apropiere a unor scaune de carne. Este cunoscut faptul că în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, în această zonă s-au stabilit mulți măcelari care își exercitau meseria chiar printre ruinele Curții Vechi. Dintr-un pitac emis de Alexandru Moruzi în 1801 rezultă că Nicolae Saegiu care ținea epistășia cârnii, și-a mutat scaunele de carne de la Radu Vodă în „grajdurile Curții Vechi, fiind pustii”, pe care le-a cumpărat în 1798. În 1800 s-a hotărât construirea unui pod peste Dimbovița, unde urmau să se execute lucrările de sacrificare a vitelor, dar Nicolae Saegiu și fratele său Costi au continuat să taie vite pe terenul fostei Curți domnești²⁰. Ca atare, stratul de pământ maroniu reprezintă nivelul de călcare din primii ani ai sec. al XIX-lea etapă de înălțare a Hanului Manuc. Pe o grosime de cca. 0,20 m s-a format un pământ maroniu, compact, cu rare bucăți de cărămidă îngustă de 3–3,5 cm. El supra-

pune un strat înegrit cu bucăți de cărbune, conținând și păioase. Primul paviment de cărămidă, orizontal, a apărut la – 2,15 m și el se întâlnește până la zidul sudic al casei domnești. Sunt folosite fragmente de cărămidă aruncate pe un pat de pământ galben-verzui. Acest paviment corespunde etapei de amenajare a hrubelor casei slujitorilor. Sub acest paviment, în partea de vest a incintei, s-au întâlnit alte două straturi, unele de pământ purtat fără urme arheologice, care alternează cu depuneri de cărbune, moloz sau nisip aluvionar. La – 4,03 m a apărut un ultim strat format din bucăți de cărămidă procurată prin demolarea unor construcții. Numai la – 0,45 m mai jos a fost întâlnită o pînă de apă. În tot acest proces de înălțare a terenului au fost aduse fragmente de vase sau de plăci de teracotă provenite de la palatul voievodal, obiecte care au fost folosite la diferite instalații. Astfel, dacă până la primul paviment s-a găsit numai ceramică datind de la mijlocul sec. al XVIII-lea și din sec. al XIX-lea, de la acest nivel de călcare până la ultimul strat de cărămidă au apărut materiale arheologice din sec. XVII–XVIII. Abia în ultimele straturi, care suprapun de fapt nisipul aluvionar îmbibat de apă freatică, s-au găsit fragmente din sec. al XVI-lea. Acest fapt indică în mod cert că acțiunea de obținere a terenului s-a desfășurat îndeosebi în sec. XVII–XVIII. Concluzia este confirmată și de existența zidurilor de incintă ale Curții domnești²¹. Cel mai vechi a fost reperat în subsolul casei domnești, părți din el fiind înglobate în zidurile acestei clădiri. Zidul de incintă are grosimea de 1,10 m și este făcut din cărămidă (28×14×4 cm) și mortar alb extrem de rezistent. Orientarea lui este SV–NE, tăind oblic strada Căldărari. După ce străbate subsolul casei domnești, zidul trece spre gangul de acces în curtea hanului, dar este demantelat în traveea nordică a pivniței casei slujitorilor. La cca. 12 m de acest gang zidul reapare îndreptându-se spre N., permițând astfel adosarea turnului porții de jos a Curții domnești, surprins în mijlocul străzii 30 Decembrie. Fundația acestui zid a fost așternută pe un pat din țărâși de lemn lungi de cca. 1 m. Ei au fost obținuți prin despicarea unor trunchiuri de copaci cu diametrul de 0,12–0,16 m. Parii erau puși pe trei rinduri, distanța între ei fiind de 0,30–0,40 m. Sistemul acesta de a consolida fundațiile unor ziduri pe piloți de lemn a mai fost semnalat și la alte clădiri ale sec. al XVII-lea din zona Curtea Veche²² și a fost întrebuintat până târziu în sec. al XIX-lea, exemplul cel mai concludent fiind biserica Bălașa din apropiere²³.

Într-una din încăperile subsolului casei domnești a fost trasat un șanț, perpendicular pe zidul de incintă al Curții Vechi. S-a constatat cu această ocazie că zidul a fost amenajat după un incendiu care este indicat de un strat gros de cărbune și cenușă. În apropierea fundațiilor se afla o vatră adîncită, cu pereții arși. Pe fundul ei se păstrau cărămizi mari hexagonale, oase de vită arse, bucăți mari de cărbune. Numai în stratul de pământ galben de sub această dungă de cărbune s-a găsit un fragment de buză de cahlă cilindrică, acoperită cu smalt maron închis, care datează din sec. al XVI-lea. Un mormint de adult, care taie stratul gălbui oprindu-se în cel feudal timpuriu, nu a conținut nici un obiect de datare. Scheletul, probabil al unei femei, este suprapus de fundația casei domnești. Fără a avea elemente certe de datare se poate considera că zidul de incintă este din prima jumătate a sec. al XVII-lea și aparține probabil etapei de mari refaceri la Curtea datorate lui Matei Basarab. Contemporaneitatea cu vatra deschisă care poate aparține unor lucrători, cu mormintul complet izolat intervenit și el în mod fortuit, cu puținul material arheologic surprins în stratul anterior depunerilor de cenușă și cărbune, tind să confirme această datare.

În deceniile care au urmat, datorită acțiunii de umplere a albiei Dimboviței, s-au creat posibilități de extindere a

¹⁷ Identificarea celor două clădiri ce formează latura nordică a hanului cu imobilele indicate în planurile lui Fr. Ernst și F. Purcel aparține arh. C. Joja.

¹⁸ G. D. Florescu, *Din vechiul București*, București, 1935, Anexele.

¹⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Un document cartografic bucureștean din 1803–1805*, în „Materiale de istorie și muzeografie”, București, 1966, IV, p. 245–255.

²⁰ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, București, 1897, tom. VIII, p. 119–122.

²¹ Panait I. Panait, *Op. cit.*, în „București”, București, 1971, VIII, p. 87.

²² Panait I. Panait, *Observații arheologice pe șantierele de construcții din capitală*, în „C.A.B.”, I, p. 145.

²³ Cu ocazia lucrărilor de restaurare efectuate la acest lăcaș s-a constatat că întreaga construcție fusese înălțată în 1838–1842 pe pari groși de lemn. Ei au fost înlocuiți în prezent cu un pat masiv de beton.

Fig. 2. Planul Ernst (detaliu), zona centrală a Bucureștilor.

Curții. Așa se explică cel de-al doilea rând de ziduri de incintă, surprins de data aceasta în curtea Hanului Manuc. Zidul de sud este orientat E-V, găsindu-se la 24 m de latura nordică a hanului. La cca. 27 m de latura vestică a aceluiași monument, acest zid întâlnește, în unghi obtuz, zidul de est al Curții domnești, care se îndreaptă spre NNE-SSV, fiind întâlnit în str. 30 Decembrie alături de cel vechi, pentru ca apoi să se îndrepte spre Bărăție²⁴. Numai în zona ocupată de Hanul Manuc, prin această nouă incintă Curtea domnească s-a extins, la sfârșitul sec. al XVII-lea, cu cca. 1 300 mp.

Zidul Curții de pe latura de sud, gros de 0,85 m a fost înălțat din cărămidă (26×13×4 cm), rostul fiind lat și umplut cu mortar gălbui amestecat cu nisip și pietricele. Fața îngrijită este cea dinspre interiorul Curții. Observațiile făcute asupra zidului de est arată că amenajarea acestora a avut loc către sfârșitul sec. al XVII-lea. În stratul de pământ ce corespunde soclului de fundație s-au găsit fragmente de vase acoperite cu smalt verde dens, sau galben puternic, specifice epocii brincovenesti. Sint de reținut în acest sens și însemnările cronicii oficiale redactate de Radu Greceanu, care subliniază că în 1712 „Domnul Curtea domnească o au înfrumusețat, fiind zidul dimprejurul Curții stricat și foarte scund, mărirea sa s-au îndemnat și au pus dă l-au dres și l-au mai înălțat împrejur-jur făcând și odăile seimenilor...”²⁵. Ca atare, în 1712, zidul exista, reclamând însă lucrări de reparație. Din nefericire partea superioară a acestor ziduri nu s-au mai păstrat, așa că nu mai putem concretiza intervenția meșterilor brincovenesti. Rezultă clar însă efectul a două mari incendii

care au intervenit la scurt timp și care s-au succedat foarte rapid. Zidul de est păstrează chiar deasupra soclului de fundație, un strat gros de cărbune și bucăți de cărămidă murdare de fum. La zidul de sud, complet năruit după aceste calamități, se disting două straturi de arsură separate cu o dungă de pământ purtat. Este foarte posibil să avem de-a face cu cele două incendii care s-au abătut asupra Curții domnești în anii 1718 și 1719. Cronicarul consemnează că focul din februarie 1718 „mergind asupra Curții domnești, au ars toate casele, scăpând numai cele boltite”²⁶. După aceste incendii zidul de sud a fost înlocuit cu un șir de pari de lemn ridicați peste fundațiile vechi. În schimb zidul de est s-a menținut pînă către mijlocul sec. al XVIII-lea. Pe partea exterioară a Curții s-a depus un strat gros de moloz, apoi un pământ cenușiu, maroniu, purtat, și iar moloz, în care s-a descoperit o monedă rusească emisă la 1743. Piesa are urme de arsură și corespunde ca datare cu fragmentele de vase ceramice găsite în acest strat. Scoaterea din funcțiune a zidului s-a petrecut probabil după ocupația străină din 1769, timp în care Curtea domnească a avut mult de suferit, primind de fapt una din ultimele lovituri nimicitoare. Zidul a rămas cu fundațiile adînci de 0,70 m, cu partea inferioară a paramentului înaltă de 0,60 m acoperită cu moloz și urme de arsură.

Cercetările arheologice au surprins în imediata apropiere a zidului estic resturile unei locuințe. S-a păstrat foarte bine în primul rând podeaua încăperii pe o suprafață de 6,5×5 m făcută din cărămizi pătrate 24,7(18)×24(18)×5 cm și dreptunghiulare (... 12×4). Sub acest paviment urmează un pat de mortar și nisip și apoi un alt rând de cărămizi dreptunghiulare. Un lăcaș de birnă de lemn taie încăperea pe axul E-V. Pe latura de est s-a

²⁴ Ambele ziduri au fost marcate, cu ocazia restaurărilor, cu bolovani de riu. Marcajul zidului vestic s-a executat și în parcajul din fața hanului.

²⁵ *Cronica lui Radu Greceanu*, în „Cronici munteni”, Ed. M. Gregorian, București, 1961, II, p. 210.

²⁶ Ibidem, p. 242.

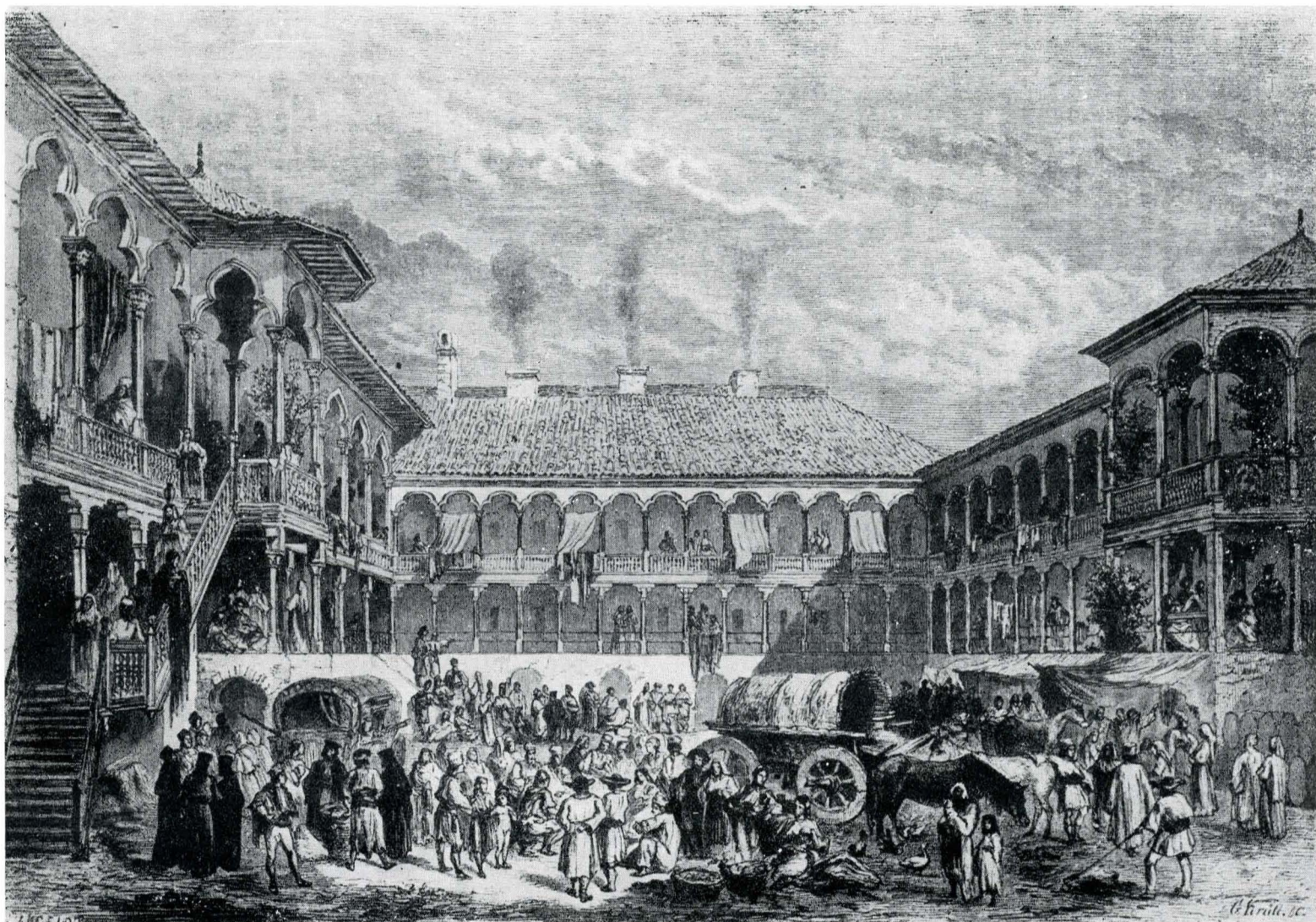

Fig. 3. Hanul Manuc, litografie de Lancelot.

Fig. 4. Hanul Manuc, cromolitografie de M. Bouquet, 1841.

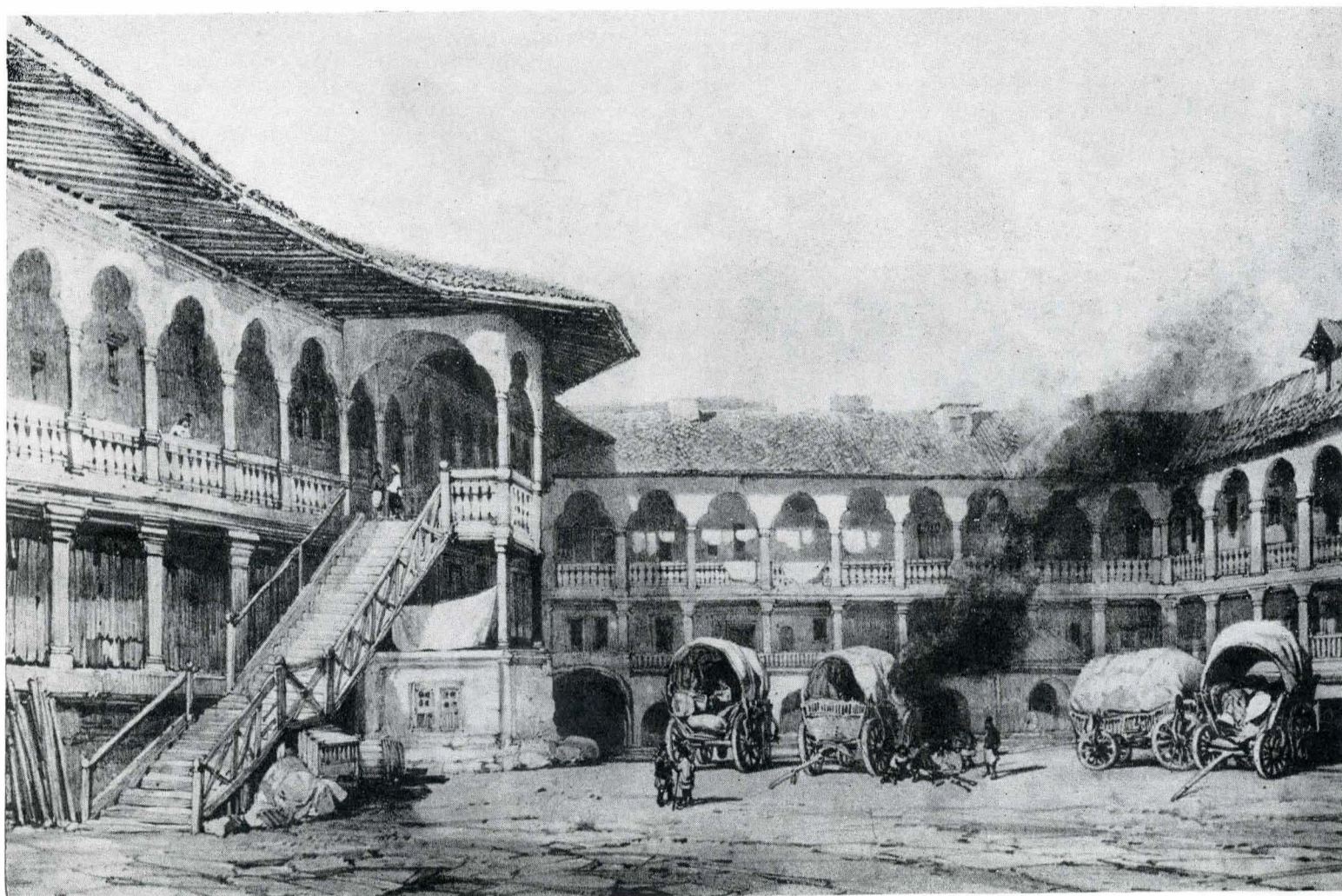

Fig. 5. Accesul în curtea interioară, 1967.

Fig. 6. Curtea interioară, amenajată după 1870.

găsit o birnă de lemn masivă care putea fi talpă pentru peretele de pe această parte. În schimb, la mijlocul laturii de vest s-a găsit fundația unui stîlp din cărămidă. Încăperea se afla cu 0,15–0,20 m sub nivelul de călcare și a fost distrusă cu ocazia incendiilor de la începutul sec. al XVIII-lea. Prezența acestei încăperi în imediata apropiere a zidului Curții domnești este puțin obișnuită, de aceea și atribuirea ei vreunui orășean, sau sistemului de pază a Curții este greu de făcut.

Una din problemele esențiale ale cercetărilor de la Hanul Manuc a fost datarea laturii de nord a edificiului și stabilirea etapelor înregistrate de han de-a lungul existenței sale. Din capul locului observațiile făcute în incinta monumentului au oferit o serie de date incontestabile. Două dintre acestea se referă la datarea casei slujitorilor și anume zidul de incintă de pe latura de est și o conductă de drenarea apelor din pivnițele acestei construcții spre albia Dimboviței.

Fig. 7. Chiupuri din depozitul de ulei al Hanului Manuc.

Fig. 8. Paviment de la o locuință din sec. XVII.

Izvoarele cartografice din 1791 redau aceste clădiri ca făcând parte din ansamblul domnesc. Casa domnească este înconjurată de un gard, avînd liberă numai latura dinspre ulița Curții Vechi. Faptul este explicabil prin aceea că incinta sudică a terenului domnesc nu mai beneficia la acea dată de un zid despărțitor de cursul Dîmboviței. Casa cealaltă, detașată de prima și separată de gardul amintit, are închisă numai jumătatea de est, fațada dinspre uliță fiind de asemenea liberă. Ca atare, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, aceste clădiri existau, și ele reprezentau o extindere a Curții domnești spre est²⁷. Pentru amenajarea casei slujitorilor, constructorii au distrus o conductă de apă făcută din olane mari, neprotejate, care străbătînd actuala stradă 30 Decembrie se îndrepta spre Dîmbovița, precum și zidul estic de incintă. La rîndul său zidul de incintă distrusese aceeași conductă ale cărei olane sparte au fost găsite în colțul sud-estic al Curții domnești. Dacă zidul de incintă a fost năruit după 1769 înseamnă că acest edificiu s-a adăugat ansamblului arhitectonic domnesc în ultimele decade ale secolului al XVIII-lea. Într-adevăr, materialul de construcție concurează la fixarea acestei perioade.

Clădirea a beneficiat de două pivnițe lungi de cca. 43 m orientate est-vest, cu posibilități de comunicare între ele pe la capătul de vest și prin porțiunea de mijloc. Bolțile sînt semicilindrice, lipsite de arce dublouri. Ele sînt făcute din cărămidă cu dimensiunile 22×11×4 cm, rostul de 2 cm fiind umplut cu mortar alb-gălbui slab, specific construcțiilor înălțate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Cît privește dimensiunile cărămizilor ele se reîntîlnesc la pivnițele Palatului domnesc marcînd un moment de tîrzie și puțin semnificative reparații ale întinsului edificiu. Zidul care este făcut din astfel de cărămidă închide un arc între traveele 2-3 și are fundația mai înaltă cu 0,36 m față de nivelul inițial. El a fost amenajat într-o etapă în care hrubele au fost lăsate în părăsire o vreme și apoi s-a revenit asupra lor. În molozul aflat sub zid au apărut fragmente de vase din sec. al XVIII-lea. Deci și aici, ca și la Hanul Manuc, amprenta constructorilor este păstrată incontestabil în materialul de construcție.

În general, cele două pivnițe integrate Hanului Manuc denotă o modestă pregătire a meșterilor. Lăsînd la o parte faptul că nava nordică a suferit o evidentă deviație în jumătatea de vest, se constată unele stîngăcii chiar în realizarea bolților. Accesul în aceste hrube trebuie să se fi făcut, în prima etapă, printr-un gang amenajat în zona

de mijloc a peretelui sudic, și eventual prin porțiunea ocupată în prezent de accesul în curtea hanului. Atunci cînd Manuc a amenajat și vechea construcție în vederea bunei funcționări a hanului, numărul gangurilor de acces a crescut, ajungîndu-se la șapte, făcîndu-se pentru acestea spargeri ale peretelui de sud. De fapt situația este concludentă nu numai prin urmele evidente de intervenție în perete dar și prin materialul de construcție întrebuițat. S-a folosit de data aceasta cărămidă de 23 (24)×11 (11,5)×3,5 cm, mortarul fiind galben nisipos fără pietricele, dar cu cărbune. Accesul se făcea în sec. XIX prin coborîrea a patru trepte pavate cu cărămidă. Uși masive de stejar late de 1,30 m, fixate prin despicarea capetelor de zid, închideau gangurile de acces la ambele părți. În interior pivnițele erau acoperite cu un strat subțire de mortar. În traveea sudică a fost cercetat un sistem de colectare și de drenare a apei. Astfel, din dreptul unui lăcaș ce străbătea zidul despărțitor al pivnițelor acum desființate, se forma un canal de cărămidă lat de 0,20 m și adînc de 0,12 m. El se oprea într-o miniaturală visterie a apelor, adîncă de 0,44 m, făcută din cărămidă. De aici apa pornea spre rîu printr-o conductă din olane. Lungimea acestor tuburi nu era uniformă, ea oscilînd între 0,22 m și 0,35 m. Tuburile erau protejate cu un strat de mortar și din loc în loc de bucăți de cărămidă. Această conductă, care ieșea din pivniță prin gangul amenajat în dreptul porțiunii de acces dintre cele două nave, a străbătut curtea interioară a hanului tăind stratul de moloz datat cu moneda din 1743 cît și coama zidului estic de incintă. Ca atare conducta confirmă faptul că cele două hrube s-au amenajat în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Deși se contestă reparații la Curtea Veche după domnia lui N. Mavrocordat, totuși descoperirile recente tind să surprindă atari lucrări executate, la un nivel extrem de scăzut. De fapt cele mai interesante par a se fi înălțat în vecinătatea porții de jos a Curții. Probabil la pivnițele cumpărate mai tîrziu de Manuc se referea la 17 decembrie 1793 Alex. Moruzi care porunea lui Manole, ispravnicul Curții domnești, să meargă „la casele din Curtea domnească veche, unde afară de departamentul judecăților de cremenalion, i de odaia de jos, ce este închisoarea zapciilor domniei mele, pe toți alți, adică cai, arnăuți sau orice, să-i ridici colabalicurile ce au acolo, să-i scoți din case și din curtea caselor...”²⁸. Ca atare planurile din 1791 și porunca domnească din 1793 plasează în această zonă odaia de jos și tribunalul criminalicesc. Din porunca

²⁷ Panait I. Panait, *Op. cit.*, în „București”, VIII, p. 87.

²⁸ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, V, p. 405-6; 412, 415.

Fig. 9, 10. Stilpi originari ai Casei domnești.

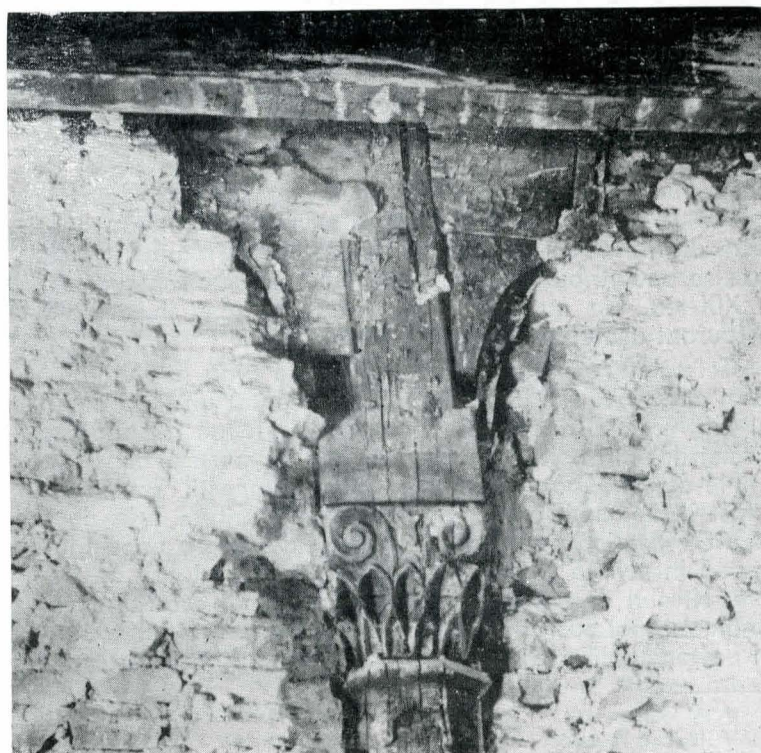

Fig. 11. Fațada la stradă a corpului slujitorilor.

Fig. 12. Beciurile casei slujitorilor.

cui și când s-au amenajat pivnițele presupusei odăi sînt probleme puțin elucidate. Este știut faptul că Nicolae Vodă Mavrogheni și-a însușit o mare sumă de bani pentru refacerea Curții domnești. V. A. Urechia consideră că nu s-a întreprins nimic la vechiul palat²⁹. Totuși N. Caragea, în mai 1783, ținea în sala mare divan luna, miercurea și vinerea. Deci Curtea nu era complet abandonată. Despre un alai la Curtea Veche se vorbește și în porunca lui N. Mavrogheni din 25 sept. 1787³⁰. Ca atare posibilitatea executării unor reparații de tipul acelorora suprapuse în hrubele palatului sau chiar amenajarea unor pivnițe ca cele ale casei slujitorilor de la Hanul Manuc în vremea lui N. Caragea sau N. Mavrogheni apare cu totul posibilă.

Printre obiectele descoperite cu ocazia săpăturilor din această porțiune amintim o monedă austriacă din 1790, o altă monedă extrem de oxidată, deci indescifrabilă, și un pahar de bronz ornat cu motive în relief, datînd din sec. XVIII ș.a.

Sub unul din pereții gangurilor, într-o groapă, s-a păstrat o pătură din postav de bumbac verde, căptușită cu pînă de borangic, și o monedă de aur otomană din 1839 emisă de Abdul Medgid I. Obiectele au fost ascunse probabil cu ocazia reparațiilor impuse după marele cutremur din 1838. În capătul de est al traveei de nord a fost amenajată, încă de la începutul secolului al XIX-lea, o încăpere separată de restul pivniței printr-o fereastră cu boltă trilobată. În această cameră s-au descoperit cinci mari chiupuri, înalte de 1,00–1,10 m, cu diametrul gurii de 0,54–0,69 m. Sînt recipiente executate dintr-o pastă aspră, arsă la roșu-cărămiziu, acoperite în interior cu un strat de smalt. Trei rînduri de șnururi în relief și cîmpuri de caneluri în partea inferioară constituie decorul acestor vase. Capacitatea celui mai mic chiup fiind stabilită la 380 l, se poate aprecia că întreaga cantitate de ulei ce se depozita în aceste vase era de peste 2 000 l. În pămîntul de umplutură în care se aflau chiupurile s-a găsit un firfirc otoman de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și o monedă rusească, emisiune Sadagura. În București, un alt depozit de astfel de recipiente s-a mai cercetat în str. Pitagora, fiind datat în sec. al XVIII-lea. Avînd în vedere zidurile ce formau casa scării de intrare în camera chiupurilor de la Manuc, aceste vase se pot atribui marelui negustor, din primii ani ai sec. al XIX-lea. Ele au fost conservate și expuse în actualul restaurant așa cum s-au descoperit în 1968.

Cele două pivnițe au fost construite pînă la fundațiile casei domnești, fundații care au reprezentat un timp capătul de vest al încăperilor respective. După dispunerea cărămizilor din bolta pivnițelor rezultă că meșterii constructori le-au adăugat la zidurile casei domnești. Scurt timp a fost însă amenajat gangul de trecere printre cele două clădiri, efectuîndu-se pentru aceasta adăugarea unor ziduri timpan în pivnițe și spargerea bolții în dreptul căii de trecere. Nivelul de călcare al noilor construcții este cu cîțiva centimetri mai sus decît acela al pivnițelor. Mai mult, stratul de tencuială galbenă care acoperea bolțile a fost prins

între zidăria adăugată și pereții vechi. S-a așternut apoi un alt strat de tencuială, tot galbenă cu o nuanță mai închisă, care a acoperit și suprafața de adosare a celor două ziduri.

Ceea ce rezultă ca incontestabil este faptul că clădirea așa-numită a slujitorilor a fost înălțată după casa domnească. Pivnițele acestei construcții s-au bucurat de o atenție deosebită, fiind văruiate cel puțin de trei ori – de două ori cu humă galbenă și o dată cu var violet-alburui.

Casa domnească este o construcție patrulateră cu ziduri făcute din cărămidă cu dimensiunile de 24×12×4 cm. Mortarul întrebuintat conține mult pietriș, fiind foarte rezistent. Fundațiile sînt executate pe sistemul arcelor de descărcare, situație întilnită și pe latura de est a hanului precum și la Hanul cu Tei.

Cu ocazia amenajărilor acestei clădiri s-au înglobat în fundații și porțiuni din primul zid de incintă, înalte de 1,30 m.

Casa domnească, după materialul de construcție din care a fost făcută, datează de la mijlocul sec. al XVIII-lea.

Ca atare, la începutul sec. al XIX-lea, Manuc a cumpărat aceste două clădiri de care a legat celelalte trei laturi. Zidăria meșterilor săi este inferioară. S-a folosit o cărămidă de 22 (23)×11 (12)×4 cm, rostul fiind adeseori umplut incomplet, mortarul conținînd mult nisip. La parter și etaj s-a folosit sistemul unui schelet din birne de lemn completat cu zid de cărămidă, procedeul folosit frecvent și astăzi atît în Balcani cît și pe țărmul Asiei Mici. Din această cauză, în timpul restaurărilor s-a constatat că partea lemnoasă este putrezită, fapt ce a reclamat refacerea masivă a zidăriei, îndeosebi pe latura de sud. De fapt această parte avusese mult de suferit din cauza cutremurului din 1838 și a inundațiilor Dimboviței din 1864 și 1865. Se știe din raportul arh. Faiser din 5 februarie 1838 că latura sudică a hanului „s-a mișcat din dreapta sa cumpănire plecîndu-se aproape pe 7 țoli”³¹. Au fost necesare atunci ample lucrări de reparații, în cadrul cărora s-a făcut un zid nou.

Săpăturile au dovedit că de fapt este vorba de ridicarea unui zid pe fundații noi, cele vechi rămînînd la 0,50–0,65 m, pe trotuarul străzii Halelor. La noul zid s-au folosit din plin blocuri de piatră, multe din ele fiind procurate probabil din resturile palatului domnesc.

De la începutul sec. al XIX-lea și pînă spre 1870 curtea interioară a hanului a primit o serie de construcții ușoare, legate de adăpostirea cailor, a chervanelor de măruri. S-au găsit de jur împrejurul laturilor de sud, est și nord pînă în dreptul gangului, fundațiile unui zid subțire, care însoțea peretele edificiului la 5–6 m. Un alt zid se înscrie numai în jumătatea de est a curții interioare avînd colțurile rotunjite. Către mijlocul incintei, suprapunînd zidul estic al Curții Vechi, a existat un chioșc cu laturile de 4,50×4,75 m. El apare într-o fotografie executată pe la

²⁹ Ibidem, p. 414.

³⁰ Ibidem, X, p. 65.

³¹ Arh. Stat Buc. Municip. Buc. dosar 596/1838, f. 30; 156, apud N. Stoicescu, *Op. cit.*, p. 102.

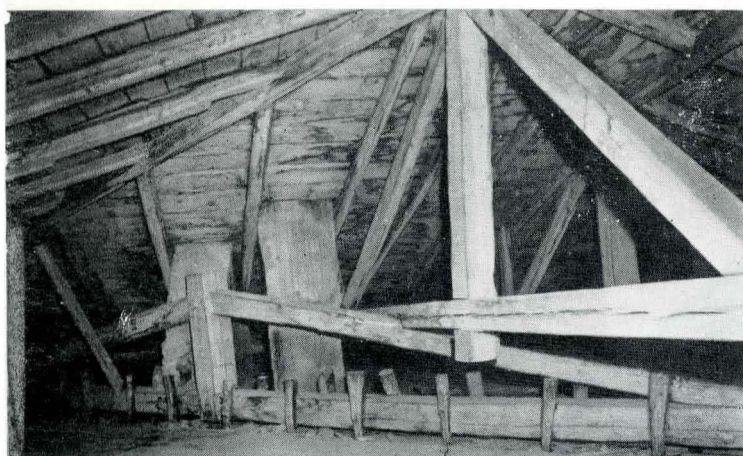

Fig. 13. Șarpanta Casei domnești.

Fig. 14. Armătura din grinzi de stejar a etajului.

1856 de Angerer, ca o construcție scundă acoperită cu olane.

Dintr-un contract încheiat la 23 aprilie 1864 rezultă că hanul beneficia atât de încăperi la etaj și parter cât și de cafenea, pivniță, birt și grajd³². Într-o altă însemnare din 1838 se amintește de grajdurile pentru cai și șoproanele pentru căruțe³³ de care se leagă de fapt și zidurile cercetate pe laturi și către mijlocul incintei.

După 1870, în partea de est a curții a fost înălțată sala Dacia, la zidurile căreia s-a folosit cărămidă groasă de 5 cm și mortar destul de rezistent. În momentul demolării sala era acoperită în interior cu tencuială albă stropită cu pete mari de vopsea neagră. Pavimentul era din beton. După fundațiile cercetate, sala Dacia ocupa o suprafață de peste 300 mp.

Sub fundațiile acestei importante săli de întruniri publice a fost găsită, în colțul de sud-est al incintei hanului, o pivniță cu două bolți conjugate. După materialul

ceramic surprins în pământul de umplutură și în raport de cărămidă întrebuințată (27×13×4,5 cm)³⁴, pivnița datează din secolul al XVIII-lea. Rezultă că o dată cu înălțarea casei slujitorilor, locuințele unor orășeni ce se aflau în apropierea zidurilor curții au fost îndepărtate. Așa se explică evacuarea și demolarea casei ce se ridica deasupra celor două bolți. Totodată sub pivnițele laturii de vest a hanului au fost găsite unele canale de drenarea apei dinspre Curtea domnească spre râu.

Cercetările arheologice din exterior au permis stabilirea nivelului uliței în sec. XVIII–XIX care se afla cu 0,82 m mai jos decât în 1970. Pe baza acestor observații cota străzii 30 Decembrie a fost scoborită către nivelul avut în vremea construirii celor două case din ansamblul Curții domnești.

Datele arheologice obținute au adus precizări importante privind perimetrul Curții domnești și au permis datarea și interpretarea unor părți din ansamblul Hanului Manuc.

³² George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1941, p. 33.

³³ Nicolae Stoicescu, *Op. cit.*, p. 102.

³⁴ Aceeași cărămidă a fost întrebuințată și la zidul de incintă al Curții Arse, făcută de Alexandru Ipsilante în 1775–1776.

HANUL MANUC — CERCETĂRI ARHITECTONICE

Arh. CONSTANTIN JOJA

Hanul Manuc prezintă el singur o întreagă istorie a arhitecturii civile românești, în dezvoltarea ei de-a lungul a două veacuri și jumătate.

Format din pavilioane separate poate către mijlocul secolului al XVIII-lea — casa domnească și corpul de gardă — rămase izolate pînă în 1791, cînd apar astfel pe planul Ernst, și întregite abia între 1800 și 1808 în forma de patrulete de astăzi, Hanul lui Manuc formează totuși un ansamblu armonios. Casa domnească este prototipul casei dezvoltate țărănești, sală și 4 camere, parter și etaj, față de a cărei înțelegere spațială casa boierească n-a trecut mai departe. Cu fațada spre râu, prevăzută cu un pridvor deschis, cu stilpi de lemn avînd capitellurile sculptate în stil balcanic și arce trilobate, construcția aceasta este relevantă pentru gustul epocii postbrîncovenesti. Fațadele exterioare prezintă primul influx baroc, diferit de barocul brîncovenesc, în Țara Românească, într-o concepție și execuție neatinsă în toată epoca românească 1715–1850. Corpul de gardă alăturat, format din apartamente cu hol și 2 camere la etaj, cu parterul utilizat pentru sala de mese a slujitorilor curții domnești, a păstrat în pridvor arcadele Casei domnești, cu capitellurile stilpilor simplificate și cu o structură făcută de alt meșter decît cel al casei principale.

Se poate pune ipoteza, cercetînd planul Ernst, că bucătăriile erau așezate în anexa în care sînt așezate și astăzi,

anexă mai joasă, cu arcade îndulcite, aflate ca tip între arcada musceleană și cea trilobată. Aripile construite după 1800 sînt expresia celei mai bune arhitecturi civile românești, cu arcada etajului musceleană, cu foișorul obișnuit al casei boierești dezvoltate.

Închiderea cu geamuri a pavilioanelor, făcută în 1870, a dat naștere unei alte arhitecturi de mare frumusețe și autenticitate românească, dezvoltată pe linia cunoscută încă din secolul al XVIII-lea în „Casa spătarului” din București.

Ceea ce aduce nou Hanul Manuc în cunoașterea arhitecturii urbane românești din secolul al XVIII-lea este gustul pentru o arhitectură expresivă, nu numai în interior sau pe fațadele cu pridvor, ci și în fațadele de la stradă, altădată simplificate la maximum, considerate simple fațade secundare. Apar aici primele modulații baroce în Țara Românească, într-o formă de maximă eleganță, care avea să dea naștere unui întreg curent baroc nu numai în arhitectura civilă, ci și în cea religioasă.

O cercetare atentă a arhitecturii hanului — devenit în 1870 hotel Dacia — duce la concluzia că, prin închiderea pridvoarelor cu geamuri, valorile plastice ale acestei arhitecturi — arhitectura cu geamlăc prezintă în țară încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — cu coincidențe compoziționale cu cele ale arhitecturii moderne, să fie comparabile cu ale oricărei alte valori arhitectonice uni-